

આ કોઝીની વાત નોખી

નરેન્દ્ર રાવળ

બેંકના ચોકીદાર તરીકે કામ કરતા ચાઉસ કોઝીના ખુંદ
લઈ, શેકી આપતા અને ભારા દાદા સવારના તડકે બેસી
કોઝી પીતાં નવી સોનેરી સવાર ઉજવતા!

ગુજરાતીના ચાહકોનું દ્વિમાસિક
કિશોર રાવળ

મે ૨૦૦૩

૨૩

૨

Stillife
કિશોર રાવળ
Watercolor

ઝંખના જાગે

જયંત ઝવેરી

જયંત ઝવેરીએ ફોટાને અનુરૂપ કવિતાની પંક્તિઓ પણ સાથે ટાંકી છે.

"પ્રાતઃકાલે જગ સુહવતો
પૂર્વમાં સૂર્ય ઊગે
ત્યારે હૈયે પ્રથમ-મિલનની
ઝંખના ભીઠી જાગે"

નીદરે ભરી, બેનીબાની આંખડી...
જ્યંત જવેરી (૧૦.૫.)
(પારણામાં કચ્છની બાલિકા)

**શબરીનાં બોર
કોકિલા રાવળ**

શેખાદમ આબુવાલા

રામનો તું લે સહારો કે છલકતા જીમનો
ભેદ તેમાં કેં નથી છે બેઉ લાચારીનો હલ
ચાલ આદમ, જોઈએ એ વાત સાચી છે કે ને
સાંભળ્યું છે કે સુરાલય સ્વર્ગ કેરી છે નકલ

અધર ફરક્યા, નયન ચમક્યાં, મુખે છાઈ ગઈ લાલી

અમૃત ઘાયલ

આંખમાં આંજુ સ્નેહનો સુરમો
રાતબર સોગટે રમી- તે ગળલ
ચોતરફ મૌન, મૌનની વચ્ચે
ઓક તલસાટ કાયમી- તે ગળલ

હંમેશા ક્યાંથી મુલાકાત થાએ?
નવા નિત બહાના જવલે મળે છે.

કિશોર રાવળ

અમે બોલી નથી શકતાં. ઉભયનું મૌન બોલે છે.

ગઈ એ સ્વમની માયા, રહી ગૈ યાદની છાયા
મજાની નીદ છોડીને અમે કાં જાગરણ માગ્યું

મૃગજળની સભામાં અમે ઝરણાની કરી વાત
સળગી ગયા એ સાંભળીને દૂર સમદર

કેવો તું કીમતી હતો સર્સો બની ગયો?
બનવું હતું નહીં ને શિરસ્તો બની ગયો!
ગાંધી, તને ખબર છે કે તારું થયું છે શું?
ખુરસી સુધી જવાનો તું રસ્તો બની ગયો!

બધાં ગાલ મધ્યે નથી મળતાં ખંજન
ખુશીના ખજાના જવણે મળે છે.

તીવ્ર જંખનાના સમ, કાળી વેદનાના સમ
જવતાં નથી મળતી એ મજા મરી લઉ છું
યાદ છે કહું હતું તેં સાંભળી જરો કોઈ!
નામ ત્યારથી તારું બહુ ડરી ડરી લઉ છું.

જવાહર બક્ષી

આંખોમાં રહી ગઈ છે અધૂરપ વિદાયની
આજે ય હું જોઉ તો રસ્તા ફરી વળે
જેનાથી હું નજરને બચાવી ફર્યા કરું
પાંપણને મીયતા જ એ ચહેરા ફરી વળે

એ તો ગયા પણ એમના ચહેરા રહી ગયા
લાગ્યા કરે છે કે એ જવાનું ભૂલી ગયા
જે શબ્દ રહી ગયા 'તા ગળામાં બરફ થઈ
વાતાવરણમાં ઓગળી પડધા થઈ ગયા

દરિયો છલકે, તળાવ છલકે
કયાં કયાં ભીનેરો ઘાવ છલકે
પહોંચું તારી ગલી સુધી ને
સાવ અચાનક સ્વભાવ છલકે

ગાંધી
અશરફ ડબાવાલા

સરવૈયાની ઐસીતેસી, સરવાળાની ઐસીતેસી.
જવની સાથે જીવી લીધું, ધબકારાની ઐસીતેસી.

જવનના અંતે ઈશર કે જભ જેવું હો કે ના હો;
બસ સ્વયંવર જતી લીધો, વરમાળાની ઐસીતેસી.

શાસોથી ભીજઈ ચાલો દૂબીએ ભીના સપનામાં;
હોડી લૈને ભવસાગરમાં તરનારાની ઐસીતેસી.

ગેર મનમાં ઊતરી તારું રૂપ નીરખશું બંધ આંખોથી
પગદીઓ, રસ્તાઓ ને અજવાળાની ઐસીતેસી

પગમાં કાંટો દૈ છેલ્ખા ગામ સુધી ચાલીશું જોજો;
એ જો મારી વાટ જુએ તો લવકારાની ઐસીતેસી.

	<p>શુષ્ણ લાંબા મારગે રસિક મેઘાણી</p> <p>એમ જીવનને મુજ સકળ માંગું સાથ કેવળ હું તુજ સકળ માંગું</p> <p>શ્યામ રાતોમાં જ્યોત આશાની મારા પંચે સદા પ્રજળ માંગું</p> <p>પૂર્ણ જ્યાં એષણાની સીમા હો તારા સાંનિધ્યની પળ માંગું</p> <p>થાય નિર્ઝળ બધી નિરાશાઓ એક આશા ફક્ત સકળ માંગું</p> <p>હાથ નિર્બળ ઉઠાવી તારાથી મારા હું બાવડા પ્રબળ માંગું</p> <p>હોય ના ટેકરો કે ખાડો જ્યાં એવો રસ્તો 'રસિક' સરળ માંગું.</p>
	<p>કોરોકહુ કાગળ મુકેશ જોખી</p> <p>અમે કાગળ લખ્યો'તો પહેલવહેલો છાનો છાપનો કાગળ લખ્યો તો પહેલવહેલો</p> <p>કસ્તૂરી શબ્દોને ચંદનમાં ધોખ્યા'તા ફાગણિયો મલક્યો જ્યાં પહેલો... છાનોછાપનો</p> <p>સંબોધન જાણો કે દરિયાનાં મોજાંઓ, આવી આવી જાય તુરી સંબોધન છોડીને કાગળ લખ્યો ભલે કાગળમાં એક ચીજ ખૂરી નામજાપ કરવાની માળા લઈ બેઠા ને, પહેલો મણકો જ ના ફરેલો... છાનોછાપનો</p> <p>પહેલા ફકરાની એ પહેલી લીટી તો અમે જાણી બૂજુને લખી ખાલી બીજામાં પગરણ જ્યાં માંડુયા તો લક્ષ્ણાએ પંચે આંગળીઓને જાલી કોરોકહુ મારો કાગળ વદી જાય, બે'ક લાગણીના ટીપાં તરસેલો... છાનોછાપનો</p>

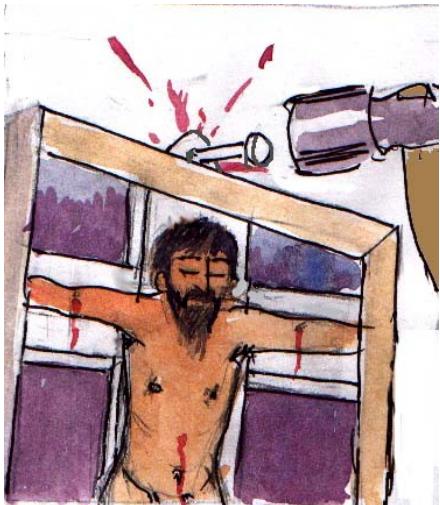

ત્રીજામાં એમ થયું લાવ લખી લઈએ
અહીંયા મગામાં સહુ ઠીક છે.
અંદરથી ચૂટી ખડીને કોઈ બોલ્યું:
સાચું લખવામાં શું બીક છે?
હોઠ પર હક્કેઠન ભીડ હતી શબ્દોની,
ને ચોકિયાત એક ત્યાં ઊભેલો... છાનોછપનો

લખિતંગ લખવાની જગ્યાએ ઓચિંતુ
આંખેથી ટપક્યું રે બિંધુ
પળમાં તો કાગળ પર માય નહીં એમ
જાણે છલકેલો લાગણીનો સ્કિંધુ
મોગરાનું કૂલ એક મૂકીને મહેકતા
શાસ સાથ કાગળ બિડેલો... છાનોછપનો

'કાગળને પ્રથમ તિલક' માંથી સુરેશ દલાલના સૌજન્યથી મૂલ્ય
: રૂ ૭૦.૦૦ પ્રામિસ્થાન

Image Publications
199/1 Gopal Bhavan
Princess Street
Mumbai 400 002

ઈશુ મદનકુમાર અંજારિયા 'ખાબ'

ધરની દીવાલ પર
મે ઈશુની તસવીર
ટાંગવાનું નક્કી કર્યું...
અને જુઓ,
ઈશુની તસવીર
ટાંગવા માટે પણ
દીવાલ પર
હું
ખીલો ઠોકી રહ્યો છું

'કવિતા' અંક ૧૩૮માંથી
સુરેશ દલાલના સૌજન્યથી

વિદાય

પ્રદ્લાદ પારેખ

(મારો ભભરો: આંખો ભીની કરી દે એવી આ વિદાય,
શુભેચ્છા અને વણકલાં મેના તૂટ્યા ના તૂટે તેવા
તંતુની વાત છે. કવિ કે કવિની પ્રિયતમા, કોને વધુ
ભાગ્યશાળી કહી શકાય?)

કદી નહિ કહું, "મને જ સ્મરણે સદા રાખજે,
અને નયનપંથનું અવર વિશ્વ તું ત્યાગજે;"
પરંતુ ગગનાંગણે, અવનિમાં, અને સ્ત્રીઓમાં
મળે અધિક જે તને મુજ થકી, ઉરે થાપજે
પરસ્પર કરી કથા રજનિ ને દિનો ગાળિયા,
અનેક જગતો રચી સ્વપ્રમાં, વળી ભાંગિયા;
કઠીર થઈને કઠીક તુજ આંસુ જોયા કર્યા,
કદીક તુજ ગોદ શીશ ધરી હીબકાં મેં ભર્યા.
મળે અધિક ઊજજા દિન અને ભીઠી રાતરી,
જે સ્કલ તો ભૂલી રજનિ અને દિનો આપણાં;
રચે સ્વપ્ર ભબ્ય કો જગનું બીજા સાથમાં,
ભલે વીસરજે પછી જગત આપણે જે ઘડ્યાં.
છતાં ય સ્મરણે ચરી વિપળ એક જો હું લઉ,
ઉદાર તવ ઉરની પ્રથમ ક્ષમા તો ચહું

'યાદગાર કાવ્યો' માંથી
મહેન્દ્ર મેધાષીના સૌજન્યથી
લોકમિલાપ ટ્રસ્ટ
મૂલ્ય: રૂ ૧૫.૦૦

તમને ફૂલ દીધાનું યાદ રમેશ પારેખ

ધીમે ધીમે ઢાળ ઉત્તરતી ટેકરીઓની સાબે
તમને ફૂલ દીધાનું યાદ.
સળવળ વહેતી કેડ સમાઝી લીલોતરીમાં
તરતા ખેતરશેઢે, સોનલ...!
અમે તમારી ટગરફૂલ-શી આંખે જૂલ્યા.
ટગર ટગર તે યાદ.
અમારી બરછટ બરછટ હથેળીઓને તમે
ટેરવાં ભરી કેટલી વાર પીધાનું યાદ
ધીમે ધીમે ઢાળ ઉત્તરતી ટેકરીઓની સાબે
તમને ફૂલ દીધાનું યાદ.

અડખે પડજેના ખેતરમાં ચાસ પાડતાં

	<p>હળ મારી આંખોમાં ફરતાં એકલ દોકલ કોઈ ઊછળનું સસદું દોડી જતાં જાંખચા પરથી પણ્ઠો ખરતાં તરે પવનના લયમાં સમળી તેના છાંધા છૂટાછવાયા ફળ ઘાસમાં ભરતા; ડાળ ઉપર ટાંગેલી કીબનું નાનુસરખું બપોર ઉડી એકસામણું પાંખ વીજણું હવા જેવું થાય; ડાળ ઉપર ટાંગેલી કીબમાં સવાર પીતું નીલરંગનું પંખી જોઈ જાડ ભૂલ્યાનું યાદ; ધીમે ધીમે ઢાળ ઉત્તરતી ટેકરીઓની સાખે તમને કૂલ દીધાનું યાદ.</p> <p>'યાદગાર કાવ્યો' માંથી મહેન્દ્ર મેધાણીના સૌજન્યથી લોકમિલાપ ટ્રસ્ટ મૂલ્ય: રૂ ૧૫.૦૦</p>
--	--

	<p>રોહટાંગના પર્વતોમાં ભરત શાહ (નોવી, મિશિગન)</p> <p>ઉબો છું ઉચે એકલો અટૂલો તોચે કોઈ સાથ લાગે છે સભીરની શીતળ લહરમાં અડકતો કોઈનો હાથ લાગે છે</p> <p>નીરવતા નરી નીરવત સંભળાતો કોઈનો સાદ લાગે છે સંગીતની આ શાંત સુરાવલિમાં કોઈ નો અલૌકિક અંદાજ લાગે છે</p> <p>ક્ષિતિજ ચારે કોર, નહીં અવરોધ ઉપસ્થિત મારીજ અપવાદ લાગે છે શોધવી અહીં ક્યાં સીમાઓ નિરથક નથો વિખવાદ લાગે છે</p> <p>એકાંતમાં અહીં ઉડે ઉડે ઉદ્ભવતો કોઈમાં વિશ્વાસ લાગે છે ભલેને ખો આભાસ, અનંત પણ અંતરની પાસ લાગે છે</p>
--	---

સૈનિકનું કુઠુંબ ચન્દ્રેશ ઠાકોર

(મારો મમરો: પોતાના દેશને માટે નીકળી પડનારા
નવલોહીઆઓ અને એમના કુઠુંબી જનોના મનની
વાત આ કાવ્યમાં રજુ કરી છે. પછી એમાં ભારતના
જવાનો હોય કે અમેરિકાના સૈનિકો હોય કે કોઈ પણ
બીજા દેશના તો કંઈ કેર પડે ખરો? હૃદયના ધબકારા,
મનનો વલોપાત કે લોહીના રંગો બધાં સરખાંજ ને!
-અને લડાઈને મોરચે ભોગ થઈ ગયેલાઓની મા,
પત્ની ભારતમાં ચીરી નાખે એવા અવાજથી આકંદ કરે
કે અમેરિકામાં ધૂજતા હોઠો દબાવી આંખેથી ટપટપ
આંસુ સારે એમાં એકની વથા બીજા કરતાં ચિંયાતી
ગણી શકાય ખરી?)

સૈનિકનું સંતાન:

તું જ્યાય છે
અને, મારા વાળમાં
તારી આંગળીની ધૂજારી મૂકતો જાય છે.
પણ, ચિંતા ના કરીશા:
મારા બાળપણને તારે માટે સાચવી રાખીશ,
મારી રમતોને પણ અભરાઈ પર ચઢાવી દઈશ,
અને
તારી રાહ જોતો
માથે ઊડતાં દરેક વિમાનને
હું ટગરટગર જોયા કરીશ.

સૈનિકની માતાઃ

તું જ્યાય છે
અને શૂર જણ્યાની ખૂમારીનું મારું નૂર
એટલું ચમકાવતો જાય છે
કે
આંસુ પણ આંખમાં અટકી પડે છે:
રાહ જોતાં, ધીરજ ધરતાં
એ દિવસની,
જ્યારે
વિજયપતાકે મારી ખૂમારીની ટક્કર જીલતો
તું મને જ જીલી લેશે.

સૈનિકના પિતાઃ

તું જાય છે
અને મુંગી નજરે
જાણો કઈ કેટલુંચે કહેતો જાય છે.
પણ, હું?
તારો ખલો બે જ વાર થાબડીને થંભી ગયો:
દિવાસ્વમે જોતો
તને પાણો ફરતો,
પણ, શબ્દે ત્યારેથે કંગાળ એટલો જ
તારા ખભાને બસ હું હચમચાવી દેતો.

સૈનિકની પત્ની:

તું જાય છે
મને જ ખબર મને શું થાય છે.
મારા હોઠ પરના માંડ બે-ચાર શબ્દોમાં
મારું આંસુ સંભળાઈ જાય
તો માફ કરજે.
હું શું કરણ?
કંચુકીમાં ગર્વ સમાતો નથી એની પીડા
નિર્દ્યતાથી આંખમાં છલકાય છે.
પણ,
એ જ ભીની આંખ
આકાશમાં અને અવકાશમાં ફરીફરીને,
આપણા શયનગૃહની છિત ઉપર ટીકીટીકીને
છેવટે
આપણા ઉબરને ધોઈ ત્યાં જ વળગી રહેશે.

સૈનિક:

હું જાઉ હું
અને, હું જ જાણું
(યુદ્ધની ગોળી મેં હજ વેઢી નથી તો ચ)
હું કેટલો વેધાઉ હું.

તેજપુંજ રાવિકા વૈશ્રવ

મારો મભરો: રાવિકા અંગ્રેજમાં જ કાવ્યો લખે છે એટલે ગુજરાતી અનુવાદના દોષો મારા જ હશે. આ વાંચતા રાજેન્ડ્ર શાહની ગ્રંથ પાંક્રિતાઓ યાદ આવી ગઈ જે આને ખૂબ જ અનુરૂપ છે

વરેણ્ય ભર્ગની તર્જનીથી
સૂર્ય
ચિલુકને કરે મૂદુ સ્પર્શ.

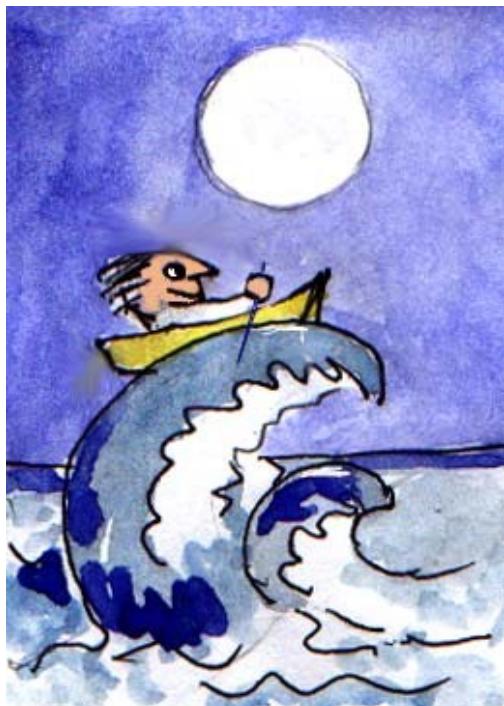
The Light

Filtering through the infinite layers
of mist and turbulent dust
It casts itself upon the darkness
to create illumination.
The darkness lifts, brightness radiates,
all seems well..
But look behind the shining subject
and what is unseen
Is the shadow
that's been cast behind.

Can there be illumination
without a shadow?
Can light have any meaning
if we know not dark?
Upon us is cast
this shadow of question
With hope of the light
as an answer...

તેજપુંજ

ધૂમ્રસ અને વાવાજોડા તણા
થરના થરો વીધી
અંધારે અજવાળાં કરે છે.
અંધારું ઓગાળે,
ઉજાસ પ્રગટે
અને સૂચિ બને રમ્ય!

નેપથ્યમાં ડોકિયું કરતાં
દિસે દૂર કરેલો અંધાર પટલ
જોયું છે કદી
ઇયા વિનાનું તેજ?
અંધકાર અનુભવ્યા વિષા
જજ્ઞાય તેજનો મહિમા?
એ પ્રશ્નના ઓછાયે
જગાડે તેજની આશ

પૂનમ પલાણીએ જ્યોતિ ગાંધી

(મારો મમરો: આપણે આગળ એક વખત મસ્તીની વાત કરેલી. એ યાદ આવી જાય છે. ચાલો પૂનમ પલાણીએ!)

આજ સાગરની ભરતી લઈ પૂનમ પલાણીએ
ને તારક-શાં હોડવાં આભલે ઉલાણીએ,
કદી કિનારે-કિનારે ના કશ્તી કુદાવીએ
મજા માણસી જ હોય મજઘારે ઝુકાવીએ.
જરે જંગાનો સાથ જરા જાળવીને મહાલીએ
ને આંદ્ધી તૂફાનથી યે અળગાં નો હાલીએ.
પાર પહોંચવાની પરવાશી? હાંકતા નો હારીએ?
ખૂલે શઢને સુકાન પછી લંગર નો તાણીએ.
નિત્ય મોજાની સંગતમાં જીવતર રૂલાવીએ.
હોય હેતના હલેસાં તો હૈયાં હુલાવીએ.
આજ સાગરની ભરતી થઈ પૂનમ પલાણીએ,
ને તારક-શાં હોડવાં આભલે ઉલાણીએ.

'આભના બેવૈયા' માંથી
જ્યોતિ ગાંધીના સૌજન્યથી

પ્રામિસ્થાન
દિનકર ગાંધી
'નંદિત'
આનંદ વાટિકા પાસે
ભાવનગર ૩૬૪ ૦૦૨

શેત પરછાઈ કનક રાવળ

શીયાળાની રાતે વાયા શરદના શીતળ વા
ટમટમા અગણિત તારક તારિકા અમાસ આકાશે

રચાયો રાસ રત્ન રાશિનો,
આનંદ ઓધ ઊમટ્યો નભ મંડળે

	<p>આવતાં સવારી ભવ્ય સૂર્યની પૂર્વમાં પલકારે ભાગ્યા સૌ ભૂલી પાછળ ઓછાયા જાકળ ભીની હતી ભૂમી રેફાલી વૃષ તળે પથરાયાં ત્યાં શેત પારિજીતક પુષ્પો નાજુક પંચ-પત્તી રક્ત શિખા ધારી</p> <p>મધ્યમદી દિશાઓ પુષ્પ સૌરલે યાદીભરી ગતરાત્રિ સંવનનોની મનના આકાશે સમાચા સૌ સ્મરણો થયું ભાથું બેગું અતીત ઓવારે</p> <p>રહી રક્ત શેત પરછાયી ધરી રક્તબિંબ અધરે</p>
--	---

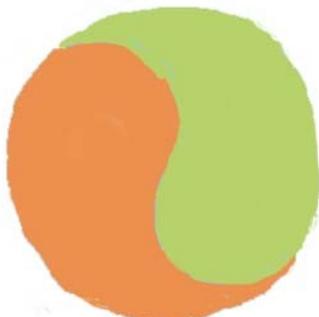
	<h2>કારખાનાનું પર્યટન વિરાસ્ત કાપડિયા</h2> <p>ઘેલો ઘેલો નીસર્યો ધરથી જાલી કિરણાંગુલ સવિતાનું નિયત કર્યું તું તે જોવાને કોઈક રસમય કારખાનું.</p> <p>અમે બધા સૌ સાથ પ્રવેશયા ભૂલા ભૂલા દરવાજામાં, મેનેજેર ત્યાં મજ્યા હસ્તીને, "ચાલો, આવ્યા? બહુ જ મજાનું!"</p> <p>કહે પાસ એકનિત કરતાં, "આપણ અલગ અલગ વિભાગો માંથી જઈશું, જોશું સર્વે; પૂછજો જે પણ હો પૂછવાનું."</p> <p>ચાલીને ત્યાં પાછળ પહોંચા ધૂધળો ખંડ હતો જ્યાં મોટો— "કાચો માલ અહીં ખડકાતો, સધળું શરૂ અહીં જ થવાનું."</p> <p>મિત્ર હતો જે સાથ અમારી નામે 'દીનો', સહસા પૂછે, "ભરી ભરી ગાંસડીઓમાં શું? થાતું ઉત્પાદન અહિં શાનું?"</p> <p>"ભર્યા અનુભવ, ભરી કલ્યના, ભર્યુ જીવન ને ભર્યુ મરણ પણ— અરે, પ્રથમ જ કહેતું ભૂલ્યો, એ લઈ ઉત્પાદન કવિતાનું."</p> <p>જોયું બીજે વિભાગ જઈને ચાલે વિધવિધનાં ત્યાં યંત્રો— "આ ભાષા, ગુણ, આ અલંકાર, આ છંદ વૃત્ત લય રચવાનું.</p> <p>ને બીજાં પણ, જુઓ, ધણાં છે; પણ આ વિરોધ મુદ્રા નોંધો: દરેક એકમ ઘડવા યંત્રક પાછું પાછું સેટ કરવાનું.</p>
--	---

	<p>ધક્કી વાર તો બજાર જોશો એવાં એક જ સરખાં નંગો કે એસેભલી લાઈન થકી હો, ભૂલ્યા સેટ-આપ એ સજવાનું.</p> <p>વાત પરંતુ પૂરી નથી અહીં, કેવળ યંત્ર તણા સેટ-આપથી ના બનાતું તે સુંદર, સુંદર જેનું હો ના અંદરખાનું.</p> <p>તો ઉત્પાદન ઉત્તમ સરજે કયાં યંત્ર એ, કઈ કિયાઓ?" અને આટકતા જરા હસ્યા એ, જાણો મૌન જ હો વદવાનું.</p> <p>ચાલ્યા આગળ, પાછળ અમ સૌ, આવી થોલ્યા એક વિભાગે, "જે ઉત્પાદન તહીં નીકળતું અહિયાં બહુવિધ ચકસવાનું."</p> <p>વળી કહે ઊચકી ઓજાર— "જુઓ, આમ આ સાધન દ્વારા આ બિંદુથી તે બિંદુનું સાચું અંતર પારખવાનું."</p> <p>(કયાં બિંદુનું ચીધે અંતર? જોયું હસ્ત હતો જે છૂટો રમે કોટના બટન-બિંદુએ— બિંદુ ચીધવું એ હૈયાનું?)</p> <p>"સર્વ અંગ હો ટકાઉ સુંદર— અંદર પણ હો, બહાર સંદતર; આપ બધાની કિતાબ આ રૂહે, જૂદુ વિવાદમાં પડવાનું.</p> <p>અહિં લાંબાને ટૂંકું કરવું, ટૂંકાને કરવું લાંબું સહી, ચોઘું ને ચટ માપ બધાનું, લાંબું-પડોળું શું કરવાનું?"</p> <p>લાંબે લાંબે ડગલે ચાલી આવ્યા મકાનને બસ છેઠે, 'પેકેજિંગ'નું બોર્ડ લગાવ્યું— 'લાસ્ટિક માલ ઉપર મફવાનું.'</p> <p>પૂઅછી ત્યાં ઊદ્ઘારો જ 'અખોટી', "કેવું પેકેજિંગ આહે થાતુ? ના કેમ મને કંઈ દેખાતું તે લાસ્ટિક જે લઈ મફવાનું?"</p> <p>સર્ચા, જેમ રેતી પરથી જલ, હોઠો સફેદ દાંત ઉપરથી— "જેને મફતાં સુસ્પષ્ટ બની હર તારું નંગ ચક્યકવાનું,</p> <p>તે લાસ્ટિક આપોઆપ બને ને ઉત્પાદન પર આપ ચે." "કહો જરૂરથી નામ જ એનું." "એને 'સમય' જ ઓળખવાનું.</p> <p>ના કેં એનાં નામ અપાયાં, ના કેં એના દામ અપાયા, ના મેળિનમાં ગુણ-વર્ણન આ પેકેજિંગનું મળવાનું.</p> <p>પહેલો ગુણઃ એના પડમાંથી જોવાથી જોવા તે મળતું જે ખરબચું ઉબડખાબડ, જે પ્રથમ તુરત ના જડવાનું.</p> <p>બીજો ગુણઃ એનાં પડનાંથે પડ ચડતાં ને તો પણ જડતું જો એનું એ સૌદર્ય હજુ, તો એ અમને બહુ ગમવાનું."</p> <p>ફરીધૂમીને આવી ટોળી જ્યારે પાછી ગ્રવેશદ્વારે,</p>
--	---

	<p>"કહો કેટલા કોણ ધરાકો?" સુધ્યું પ્રશ્ન તણું પૂછવાનું.</p> <p>"ઓછા છે પણ છે અમીર બહુ, વિશે બધે જ છે સરનામાં." પછી જરા ગૂંફીને બોલ્યા (સ્વરનું અતિ ધીમું બનવાનું), વાત કરી ત્યાં છાની અમને, કિન્તુ નહીં ધંધાની અમને— "છે એક જ તો જેને ભવને ભવનું ઉત્પાદન ભરવાનું."</p> <p>થયું હતું એ બહુ વરસો પર જ્યારે સહપાઠીઓ સાથે શાળામાંથી ગયો હતો હું જોવા કવિતા-કારખાનું.</p>
--	--

	<h2 style="color: purple; text-align: center;">એક રમત છે</h2> <h3 style="color: purple; text-align: center;">રજની પરીખ</h3> <p>'ઈન્ડિયન્શુષ' એ સૂર્યકિરણ અને જલબિંદુની એક રમત છે. 'વીજળી' એ પરસ્પર આલિંગતા વાદળોની એક રમત છે. 'ઉષા' એ ઢણતી રાત અને પ્રગટતા રવિની એક રમત છે. 'સંધ્યા' એ આથમતા સૂર્ય અને રાતરાશીની એક રમત છે. 'ક્ષિતિજ' એ આકાશ અને ધરતીના મિલનની એક રમત છે.. 'પૃથ્વી' એ સ્વર્ગ અને નર્કના મિલનની એક રમત છે. 'જીવન' એ સ્વર્ગ અને નર્કના મિલનની એક રમત છે. 'જિંદગી' એ જન્મ અને મૃત્યુની એક રમત છે. 'વાસના' એ મન અને ઈન્દ્રીયોની એક રમત છે. 'આભિમાન' એ જીવ અને જીવ વચ્ચેની એક રમત છે. 'સ્ત્રી' એ ભગવાનની નવરાશમાં રચાયેલી એક રમત છે. 'પુરુષ' એ ભગવાનની ઉત્તાવળમાં રચાયેલી એક રમત છે. 'ભાગક' એ સ્ત્રી અને પુરુષના મિલનની એક રમત છે. 'માનવ' એ પરમાત્માની એક આખરી રમત છે.</p> <p>(હું એક લીટી ઉમેરવાની ધૂષ્ટતા કરણ? કિશોર રાવળ)</p> <p>'કવિતા' એ શમણા અને વાસ્તવિકતા વચ્ચેની એક રમત છે.</p>
--	--

	મારો મમતો કિશોર રાવળ
---	---------------------------------------

અણમોલ ઘડી

હમણાં જ ક્યાંક વાંચવામાં આવ્યું. હરનિશ જાનીએ કોઈનો ઈન્ટરવ્યુ લેતા પૂછેલું "તમને મનગમતી જગાએ, મનગમતા સમયે ફરી જીવવાની તક મળે તો કયો સમય અને કયો દેશ પસંદ કરશો?"

મગજની ઘડિયાળ ટકટક ટકટક કરતી ચાલી. હ... મને આ પ્રશ્ન પૂછે તો શું જવાબ આપી શકું?

પહેલો વિચાર તો ફટ દઈને સ્ક્રૂથો. ૧૯૪૨માં સ્વાતંત્ર્યની ચળવળ ચાલી હતી. લોકો પ્રભાત ફરીએ જાય, સરઘસો કાઢે, ઘોખણાઓ કરે, દેશપ્રેમના ગીતો ગાય, દંડાય, પીટાય, જેલમાં જાય અને બ્રિટિશ સલ્તનતની ખખરમાં હોમાઈ પણ જાય. હું બહુ નાંગો હતો અને ન સમજાય તેવો આ નાદ ચકળવકળ જોયા કરતો. મનમાં થતું બકોર પટેલની વાતરીઓ વાંચવાની, પોટાશના ઘડકા કરવાના, વીજળીથી લોહચુંબકો બનાવવાનાં એ બધું મેલીને આમાં શું હરાખ થતો હશે! ગાંધીજીની ફિલ્મું પૂરી સમજાતી નહોટી એટલે શાને આ તોફાન એ સમજમાં નહોટું આવતું. અને આજે મનમાં વસવસો રહી ગયો કે દેશના એ સુવાર્ષકાળમાં સર્કિય ભાગ ન લઈ શક્યો. જનમ લેવો તો ભારતમાં અને તે એવે વખતે કે એ રાખ્યું પ્રેમનો એક અવનવો જુવાળ દેશને છલકાવતો હતો.

આગળ વિચાર કરતા ૧૯૫૦માં અમેરિકામાં વિએટનામ વિરુદ્ધની ચળવળ શરૂ થઈ પણ ગાંધીજીની ચળવળથી જૂદી જ રીતે. સરકાર કહે તે 'યોર્સ બટ ટુ કુ એન્ડ ડાઈ' કહી અનુસરવાને બદલે યુવાન છોકરા છોકરીઓ 'આ અમારી લડાઈ નથી' 'અમે આમાં નથી માનતાં' કહી જેલમાં જતાં, પીટાતા, દેશ છોરીને કેટાં, તો ટીક પણ ભારત જેટલે દૂર ભાગો જતા. જૂની પ્રાણાલિકાઓને આગલી પેઢી જેટલી જકથી પકડી ચાખતી એથી વધુ જીદથી, અસીમ પ્રસ્તરતાથી ફગવી દીધી. 'યુદ્ધ નહિ, પ્રેમ કરો'ના નારાઓથી, ગીતોથી, મુર્કુત પ્રેમના મંત્રોથી હિંદ્યી, ફ્લાવર પીપલ, એ બધાએ દેશનું રાજ્યતંત્ર અનુભિત પગલાં લે કે દેશનું નામ બોટે એવા ફરમાનો કાઢે તેનો વિરોધ કરવામાં પણ પૂરી દેશભક્તિ વસેલી છે તે સાબિત કરી દેખાડ્યું. અને આવા અનાકભક વિરોધથી પણ એક વિશાળ અર્થમાં દેશ પ્રેમ વ્યકૃત કરી શકાય છે એ પ્રતિપાદન કર્યું. પરિણામે અમેરિકા એટલે શું તેની, 'અંગત સ્વાતંત્ર્ય' એ શું એની વ્યાખ્યાનું, થોમસ જેફરસન પછી ૨૦૦ વર્ષે ફરી પુનરુચ્યારણ કર્યું. એટલે વીસમી સદીના એ દાયકામાં અમેરિકામાં વીસ પચીસ વર્ષનો હીત તો પણ જામત!

હમણા એક ઈ-મેઇલ આવી. નવી પેઢીની, નવા ધગધગતા લોહીવાળી એ બક્કિતઅ લખેલું

"I was reading ...101 ways to stop the war..."

Give up the belief that the world is going to hell in a handbasket.
 Put fear to one side, and replace it with the confidence that we
 can solve our many problems, if we work together. We are
 incredibly creative, inventive people. We have to do this.

What other option do we have?

There is a Native American story about a grandfather, talking to his

young grandson. He tells the boy that he has two wolves inside him that are struggling with each other. The one is the wolf of peace, love and kindness. The other is the wolf of fear, greed and hatred.

"Which wolf will win, grandfather?" asks the young boy.
"Whichever one I feed," is the reply.

As some of you know, I was arrested yesterday by the federal marshals for blocking an entrance to a Federal Building in Philadelphia - a form of civil disobedience. I am back home and feel so empowered!"

એની આંખોનો જુસ્સો કલ્પી શકું છું, દુનિયાને પલટી નાખવાની ઉત્કટ તમના જોઉં છું. અને દુનિયાના અન્યાયોને ભૂસી નાખવાની અતૂટ શ્રદ્ધાળું છું અને આ 'અશક્ય' છે તેવું કોઈ કહે તો ધૂઘવાતાં જોઉં છું. તેની સાથે વાતો કરતાં એના અવાજમાં જેટલી કરણા અમાનુષી શાસકના બોગ બનેલા ઈરાકી નાગરિકો તરફ સાંભળી એટલીજ 'અકળ' સત્તાધિશોનો બોગ બની રહેતાં અમેરિકાના નાગરિકો અને સૈનિકો વિષે સંભળાઈ.

અખૂટ બંડાર સમા અમેરિકા તેના સૈનિકોને એક ટંકથી વધુ ખાવાની સગવડતા ન કરી શકે એવું કેવું? સદામના ઘડ-વેયા કોણ? 'મેરી બિલ્લી મુજે ખ્યાંઉ' કરતા નોરિએગાના સર્જિકો કોણ? કોણે 'માનવ હિતો'ની વાત કરતાં પાછલે બારણે સદામને, ઈરાનના શાહને અને કોણે જાણે કેટલાં બીજાને ટોર્ચર કરવાની કેળવણી અને સાધનો આખ્યાં? કોણે સદામને એરી જંતુઓ આખ્યા? સંતાનો ગુમાવેલ ઈરાકી માતાઓના વલોપાત સંતાનો ગુમાવી બેઠેલ અમેરિકન માતાઓના વિલોપાતથી જરા અનોખા હશે પણ ઓછાંતો કેમ કહી શકાય?

આવા આવા પ્રશ્નો અને સત્તાવે છે.... અને મને યાદ આવે છે એક વખતના મારાં પોતાનાં, દુનિયા પલટી ના-ખવાનાં સપનાં. અને એક શ્રદ્ધા પ્રગટે છે કે પલટી શકાય તેના કરતાં પલટવાની તમના વધુ અગત્યની છે અને ગદ્દગદ્દતા અનુ-ભતું છું. સાચું ખોટું શું એ પારખતું અધરું પડે છે. પણ થોમસ ઐફરસન કહી ગયા તેમ અમુક વસ્તુઓ સેલ્ફએવિડન્ટ છે.

ગોધરામાં ૫૮ માણસો બણી ગયા તે જેટલું ખોટું એટલાં ખોટા જ ત્યાર પછીની હુક્કોમાં થયેલા આત્માચારો.

કચ્છ કે અમદાવાદના ધરતીકુપો વખતે ફરદાણા ઉચ્ચાપત કરનાર ચુટેલા નેતાઓ ખોટા.

કર્ડ ઉપર ભયાનક એરી દૃષ્ટ્યો મસારતા અને અને ઈરાકની પ્રજા પર ભયનું શાસન ચલાવનાર સદામ હુસેન જેટલા ખોટા એટલા વેરી વગરના વિશ્વમાં પહેલાં શસ્ત્રો બનાવી ને પછી લડનારા શોધનારા પણ ખોટા અને બીજાઓને લડાવી ના-ખનારા પણ ખોટા.

જગામાં દિવસે દિવસે ખૂટતાં પેટ્રોલીઅમને લીધે એનર્જીના પર્યાયો શોધવાને બદલે બીજાના તેલના ફૂવાઓ પર ડોળો રાખનાર પણ ખોટા. જે દેશ નક્કી કરેલા ટાઇમટેબલ પ્રમાણે ચાંદા ઉપર માનવી મોકલી શકે તે આનો એક કાયમી ઈલાજ શોધી ન શકે અને દુનિયાને પોતા પ્રત્યે એક અહોભાવથી જોતી ન કરી શકે?

આ યુગને સુવર્ણકણ તો ન કહીએ પણ કેવળ શ્રદ્ધાના બણથી અને શિસ્તથી 'લો ટેક' માનવીઓ 'હાઈ ટેક'ને કેવા હંફાવે છે તે જોવાની આ એક અણામોલ તક છે. ભલે ૪૨ની ચળવળમાં ભાગ ન લેવાયો, ભલે અમેરિકાના હિંદીઓ સાથે ન રખ્યો, પણ આજે મળેલા આ મોકામાં ફૂલ નહિ તો ફૂલની પાંખડી જેટલો પણ ભાગ લઈ શકું તો પણ જામે! I think I am quite excited about being where I am at this juncture of my life!

ડિપાર્ચર લાઉન્ઝ કિશોર રાવળ

સાચી જ બનેલી વાતને વાર્તા કહી શકાય તો આ રહી તે વાત!

'અદ્ભુત, અદ્ભુત!' શબ્દો મનમાં ફૂટી નીકળ્યા!

ગઈ કાલે રાને જ અસ્તિત્વ પર અબખો આવી જાય તેવો એક સણકો કરોડરક્ષૂના મૂળથી બ્રહ્માન્દ્ર સુધી વ્યાપી ગયો હતો. એ વખતે તો દાંત ભીસીને પ્રદ્યો રહ્યો હતો. છેલ્લા થોડા મહિનાઓથી જીવનની સરળતા જતી રહી હતી, સરવાણીઓ સૂક્ષ્માઈ ગઈ હતી. ન એક ચમચી આઈસકીમ ખવાય, ન આંખોમાં નૂર કે કંઈ વાંચી શકાય, ન ટી.વી. પર એક પણ મૂવી સ્થિર થઈ બેસીને જોઈ શકાય. કોઈ જોક કહે, હસવું તો આવે પણ તરત જ પેટમાં દુખાવો ઉપડે. જોક કહેનાર અને હું બને મુરજાઈને બેસી પડીએ. એવી દશા થઈ હતી!

અને અત્યારે 'અદ્ભુત અદ્ભુત' કહેવા લાગ્યો.

પાંચેક વર્ષ પર ગુમાવેલા એક સ્વજન યાદ આવી ગયા. તેમના છેલ્લા દિવસોમાં હિન્પ્રતિદિન ખોવાતો જતો તેમનો મન, ભાષા અને દેહ પરનો કાબૂ યાદ આવતાં એક પણ કમક્કમાં આવી ગયાં. શરીરના ખુલ્ખા નળો બંધ ન થાય, સ્વમાન સચ-વાય નહિ એટલી તેમની દુર્ગંધ સાહી. ન જાય અને જે સૌને હસતે મુખડે સહી લેવી પડતો. તેમનો તરફડાટ, શબ્દોમાં અને વર્તનમાં દેખાતો તિરસ્કાર એ ન'તો હતો બાજુમાં ઊભા રહેલા સંબંધી, કે ન'તો મિત્રો કે પરિચારકો પર. ડેવળ તિરસ્કાર પોતાના અસ્તિત્વ પર જ હતો. આ બધું તે વખતે પરોક્ષ રીતે અનુભવ્યું તે આજે પ્રત્યક્ષ રીતે પ્રતીત થયું.

આજે હવે મારો વારો આવી લાગ્યો. સણકો ઉત્તરતાં મો પર એક સ્મિત આવી ગયું. કેટલું અદ્ભુત કે મારે હવે એ દશામાંથી પસાર નહિ થયું પડે. તપેલી કે લેલ- ક્રીષ્ણ કોના આથારે એની છણાવટ કરવાચાળા સેનેટના, કાયદાઓમાં જ વસતા, રાચતા માનવીઓને હૈયે કરણા વસ્તી, ઘર્ભના જંડાઓ લઈ ફરતા ઘર્ભગુરુઓને સમજાણું કે ઈશ્વર દ્યાળું છે, કરુણાકર છે, મુદા રહીમ છે. એને કરુણા તરફ શું વાંદો હોઈ શકે, બલા! અને સૌને ગળે જીતરી ગયું કે માનવીની છેલ્લી પળો તો ખાસ ખૂબ અનુ-કૃપાથી સમજવી જોઈએ. તો. કોઈકાનની ફિલ્મુફિલ્મુફી કાયદામાં વણી લીધી અને સમય આવો દીવો ઓલવી નાખવાનું આસાન કરી નાભેલું. આજે પોતાની બાળ સ્વસ્થતાથી સંકેલી લેવાનું કેટલું સરળ થઈ ગયું છે! એ વાતે રાહત અને એ રાહતમાંથી અનેરો અદ્ભુત આનંદ હૈયે કેવી શાતા આપતાં હતાં!

જીવન માણી લીધું, સમય પાકી ગયો! ફીન કરી ડેફ્ક્ટરની અપોર્ટિટ્મેન્ટ લીધી અને બીજે દિવસે અમે, હું અને મીરા સજોડે અને મળવા ગયાં. આજે પ્રાસ્તાવિક વાતો બે મહિનાથી ચર્ચાતી હતી અને પાકી થઈ ચૂકી હતી. છેલ્લી ટિક્કિટ ફાડવાનું જ બાકી હતું. મારા દર્દની દાસ્તાન, કેઈસ લિસ્ટરી, તો ડેફ્ક્ટરના ચોપડે મોજૂદ જ હતી અને ડેફ્ક્ટર મારી તબિયતના ભરતી ઓટથી પૂરો વાકેફ હતા.

એ કહે, "બોલો, બધું તૈયાર રાખ્યું છે. આજની તારીખ પાકી જ ને? રેકર્ડ તો ફૂલીઅર છે. તમે હા કહો એટલે આપણે ચકો ગતિમાન કરીએ."

'બસ, ઘણું જીવ્યા અને વધુ કંઈ જીવવાનો અભરાનો નથી રહ્યો. એટલે જરૂરી વિધિ પૂરી કરી મારાએ પું એવું નક્કી કર્યું છે.' મારી સહી તો ડેફ્ક્ટરને ચોપડે પહેલેથી જ લઈ રાખી હતી, કદાચને સહી કરવા જેવી મારી સ્થિતિ ક્યારેક ન પણ હોય તે વખતે મુખત્યાર કરેલ માણસ મારા વતી પરવાનગી આપી શકે એ માટે. ડોકટરે તૈયાર રાખેલા કાગળો પર મીરાની અને બે સાક્ષીઓની સહી લીધી. એક બહીલ ચેરમાં દબદ્બાથી બેસાડી મને ડિપાર્ચર લાઉન્ઝ પર લઈ ગયા.

ડિપાર્ચર લાઉન્ઝ એટલે એક નાનો શો રૂમ. મોટી બારીમાંથી બાદારનો તડકો આવી રહ્યો હતો. જીવન જીવવાનું મન થાય એવો સોનેરી દિવસ હતો. ઝડવાઓ પર નવી ફૂપળોની ગુલાબી છાંય હતી. પક્ષીઓ વિહંગણી ભાષામાં પ્રેમના

કિશોર રાવળ

કલબલ ગીતો ગાતાં હતાં. બારીમાં ગોઠવેલી ફુલાવરબોક્સમાં લાલ-જંબૂરી ટ્ર્યુલિપનો એક ગુચ્છ હસી રહ્યો હતો. બાજુમાં એક ટેબલ પર શુલાબનો ગજરો ખુશ્ભૂ ફેલાવતો હતો.

નર્સ હાજર હતી, ડોક્ટર આવ્યા. એક ઈંજેશન તૈયાર કર્યું. મારી ઈંચા મુજબ જિન અને ટોનિક બનાવી તેમાં સપ્રમાણ દવા લેણવી. હું પીડાથી કાયર થઈ ગયો હતો, પણ કોણ ન થાય? આપણે કંઈ બધાં જેઈમ્સ બોન્ડ થોડા છીએ કે ગમે તે પીડાની કોઈ પણ પરાકાણ સહી શકીએ? મને એક પ્રશ્ન થયો. 'ડોક્ટર, પીડા થશે? - અને થાય તો મારે શું કરવું?' ડોક્ટરે ખલા ઉપર હાથ મૂક્યો 'આ પહેલું પીણું તમને સૂવડાવી દેશે અને પછી કોઈ દર્દ તમને નહીં સ્પર્શો. તે છતાં દર્દનો કંઈ અણસાર આવશે તો હું સંભાળી લઈશ. તમે કોઈ જાતની ચિંતા ન કરો.'

મીરા સાથે આંખ મળી, તેની ભીની આંખોમાં હંમેશ જેવો પ્રેમ દેખાણો. 'અમારી જરા પણ ચિંતા ન કરશો. મુક્ષત મને વિદાય આપું છું. આપણે આ જીવનમાં મધ્યા તેનો મને પૂરો સંતોષ છે....' મીરા ઘરેથી એક સી.ડી. લાવી હતી. ત્યાં રાખેલા સી.ડી. પ્લેયરમાં સરકાવી. સી.ડી. પ્લેયરનું સ્ટાર્ટ બટન દબાણું. યેસુદાસના અવાજથી રૂમ ગૂંજું ઊદ્ઘાસ્યો. 'નિસા ગમ પનિ સારે ગ ... મિતવા...' મીરા આવી બાજુમાં બેઠી, મારો હાથ એની ઉખાથી ભરી દીધો અને મારા કંડા પર એનો સુંવાળો હાથ મૂક્યો.

જ્વાસ મૌઅે માંડયો અને એ સુમધુર પીણું બોટમ્સ અપ કરી ગયો. આંખો બંધ થઈ.. દીમે દીમે કોઈ વોલ્યુમ કન્ટ્રોલ ઓછું કરતું જતું હોય તેમ અવાજ શમવા માંડયો. પક્ષીના અવાજો, રસ્તા પરનો ટ્રાફિકનો અવાજ, દવાખાનાના બીપ-બીપ બિપકારાઓ, યેસુદાસનો ઘૂંઠાયેલો વેરો સૂર, એ બધું જાણો કે ટ્રેઇનના પ્લેટફોર્મ પર વાગતું હોય અને ગાડી ધીરે ધીરે પ્લેટફોર્મ છોડતાં એ અવાજો દૂર અને દૂર જતાં જાય તેવો આભાસ થયો. ટાગોરના શાણો યાદ આવ્યા 'તોમારો ઓશિમે, પ્રાણો મૌનો લોયે, કોતો દૂર આપિ ઘાઈ... કોથાઓ મૃત્યુ, કોથાઓ દુઃખો, કોથા બિસ્થેદો નાહિ... તારી વિશાળતામાં લીન થવા હું તન અને મનના લયથી નાયતો દોડ્યો દૂર દૂર, જ્યાં નથી મૃત્યુ, ન કોઈ દુઃખ કે વિયોગ...'

'અદ્ભુત, કેટલું અદ્ભુત!' શલ્લો એ પળને વર્ણવવા મનમાં ઊદ્ઘાસ્યો. જવડો લેખકનો ને એટલે આ પળની મારી લાગણીઓ, મારી અનુભૂતિઓ, આ મંત્રમુગ્ધ અનુભવ, આ નીરવ શાંતિનું બ્યાન તો લોકો માટે લખાવા જ જોઈએને! હું ન કરું તો કોણ કરશે?

ફટાક મારી આંખો ખૂલી ગઈ. ધોર અંધારું હતું. પથારીમાં બેઠો થઈ ગયો. બાજુના ટેબલ પરનો લેખ્ય ચાલુ કર્યો. મીરા બાજુમાં જ ધસધસાટ ઊધતી હતી. હંમેશની ટેવ મુજબ ટેબલ પર તૈયાર રાખેલી નોટબુક લીધી, કાચના કાન તૂટેલા એક જૂના કપમાં રાખેલ પેન પેનિસલોમાંથી એક ઉપાડી અને હું લખવા માંડયો.

'અદ્ભુત, અદ્ભુત!' શલ્લો મનમાં ફૂટી નીકળ્યા!

ગઈ કાલે રાતે જ અસ્તિત્વ પર અબખો આવી જાય તેવો એક સાથકો કરોડરક્જૂના મૂળથી બ્રહ્માન્દ્ર સુધી વાપી ...."

	<h3>ગિલોલ રજની પી. શાહ</h3>
--	---------------------------------

જહોનને નિરાંત જેવું ક્યારેય હતું જ નહીં. કાંઈને કાંઈ બલા. એક વાર તો તેણે તેની પત્નીને કહેલું પણ ખરું.

"સાલું! અંતરિક્ષમાંથી કોઈ આપણાં પર નિગરાની કરી રહ્યા છે! અને તને કહું આ 'કોઈ' એટલે કોણ? ત્યાં કેટલાં ઉમરાવ લોકો, સ્વર્ગમાં કોઈ છટકબારીથી પેસી ગયા છે!! અંબરના ચેમા પહેરી એ લોકો એક રમત રમે છે. એમાં ગિલોલથી આપણાં પર તાકીને અને આપણાં સુખ-શકોરાં ફોડીને ... જુગારીની જેમ ચિચિયારી કરે છે!"

કિશોર રાવળ

"હાસ્તો...સ્વર્ગમાં જોવાં જાઓ તો લાઈફ બોર્ડિંગ જ ને!"

"યસ, યસ ...આખો વખત ગિલોલ આપણને તાકે પછી રમરમાવીને બેંચે...ને પછી સટાફ દઈને આપણું લમણું ફેરે!...બાસ્ટર્ડો"

"ડોન્ટ વરી. ક્યારેક તો હેંપીનેસ આપણી લાઈફમાંહરો જ" કહેતાં કહેતાં એની પત્નીએ જહોનનું કંહું પકડ્યું.

"અંક્રોફ્ટલી... યુ આર સો સ્માર્ટી!" કહી જહોને એક ટોકન ચૂંબન આયું.

બીજે મહિને જ એણે પોતાની ઘમથોકાર ચાલતી બેકરી વેચી દીધી. બસ, હવે એ પોતે, એની પેલી બારે માસ ઊનના મોજાં પહેરીને હરતી ફરતી એલિઝાબેથન પત્ની સાથે સંવાદ કરશે, સંવનન કરશે, ભૂતકાળના વર્ષ વિતાયેલા સમયનું સાહું વાળી લેશે. યસ, યસ, રોજની રોજ હનીમૂનો! નો ફિકર, નો ચિંતા, નો ઓલાર્મ ફ્લોાક. સાંજે બકારી રમની બે ઘાલીઓ ભરશે, કરુસોનું ઔંપેરા હુલ વૉલ્યુમથી... લાંબા મસમોટા ડાઈનિંગ ટેબલ પર સેન્ટેડ મીશાભતી લિટ-અપ કરી હરો ને કિમતિ ચાઈનાની કૂલપાંખી ડિઝાઇનવાળી પ્લેટટમાં હરો ચિકન-આલ્કે-દી!! સ્ટર્વિંગ સિલ્વરના ફૉર્કમાંથી દદડતો સૉસ!! આહા!

બંકાયાર્ડનું ડોર ખોલી એ બંકાયાર્ડમાં આવ્યો. સામે સફરજનના વૃક્ષ પર એક બ્લૂબર્ડ બેહું હતું. તાલીમ લેતા આમી ગ્રાઇવેટની કવાયત જેવી શિસ્તથી એ પક્ષીએ પોતાની ડોકીને એક જાટકો મારી જહોનની સામે જોયું. કોઈ જનરલની જેમ જહોન પરેડમાં હોય તેમ એ પક્ષીને ફ્લોર-અપમાં જોવા આગળ વધ્યો. ઉંઠું ઉંઠું થવા એ પક્ષીએ ડોક આગળ લંબાવી. પછી થોડી અનિશ્ચિત પળોનો કાઉન્ટડાઉન શરૂ થયો ને તેણે તીણા સ્વરે એક લાંબી કલબલ શરૂ કરી. એ "બચાવો બચાવો" નો કોઈ એસ. ઓ. એસ કોલ હરો. એ તરત પાછો હઠી ગયો. જહોનને એ હાઈ નોટમાં વિશ્વવિભ્યાત ગાયિકા મારીઆ કાલાસની ધૂન સંભળાઈ-પ્રણાય ઘેલી, પ્રણાય પ્રચૂર. બ્લૂબર્ડ તંધી ઊરી ગયું.

જહોન ટૂટિયું વાળીને બેઠો. તાંજ ફૂટેલાં હરિયાળી તૃશુ પર એણે પોતાની હથેળી ફેરવી. એ કુમાશની જાસા ચિકીથી એનું મન કોઈ ઓર દિશામાં સણવયું. એ પોપટી ગોદરીની પત્તી પત્તી પર સફેદ કોશેટાજન્ય કશા રેશમી રેખાના લપેટા સૂતરની જેમ બંધાયા હતા. કોઈ 'થતું થતું' કરતી કન્યાની એ કેતે મલમદિવ્યા ડેઈનિંગ બાંધ!

એના ઉપર હથેળી ફરતાં જ જહોનનું મન બહું નટભટી થઈ ગયું. એજ હથેળીથી એણે એક બાચકો ભર્યો, સહેજ પોતાના તરફ બેંચ્યો. તો એની સાથે મારીનું આખું ઢેઢું જ ઉખળી હાથમાં આવી ગયું. તો નીચેથી પાંચદસ અળકિયા! બધાં કાંઈક મૈથુનના બિન બિન આસનગમાં! સૌ પોતપોતાની પૂંછદીના વળ ઉકેલી ઉકેલી પેટ કૂટવા માંડ્યાં. કોઈ શંકા નહતી, એ હતા રતિ સંભનના ધમપછાડા!

'ઉપ્સ!' જહોનથી બોલાઈ ગયું. 'સૌરી. આઈ અંડરસ્ટેન્ડ. ઈટ્ટસ ઓલ રાઈટ. કોઈ ધંધો ના હોય તો આ જ અંક્રીવીટી થાય. ઈટ્ટસ ઓ. કે. !!...સૌરી.' કહી એણે ઢેઢું પાછું મૂકી દીધું એમનું એમ. બૂગર્નની સ્કાઈ-લાઈટ બંધ કરી દીધી.

એ સફાળો ઊભો થયો અને ચિત્તાના પંજાની અંક્યૂરસીથી રસોડામાં પાછો ફર્યો. પર્કોલેટરમાં બે કપ કૉફી મૂકી. કાંફી ટપકે તે જોતો જોતો ઊભો રહ્યો. બે કપ લઈ એ બેડરૂમ તરફ ત્વરાથી ચાલવા માંડ્યો. હાઈ વાયર પર બે હાથથી લાંબો વાંસ પકડીને હક્કક ચલ્યું ચાલતા નટની જેમ બે હાથમાં કપ લઈને પગના અંગૂઠાથી ઢોકર મારી બારાણું ખોલી, એ પત્નીના પલંગ આગળ પહોંચી ગયો. કશા સોલીલોક્વીના સંવાદો એના દિમાગમાં ફ્લોશ થયા પણ એ લિપિ અપરિચિત હતી. એમાં ગ્રીક અક્ષરો પર શિરોરેખા! પોપ પોલ (નંબર ફલાંઝો) સંસ્કૃતમાં મંત્રોચ્ચાર કરતો હતો. વાટિકનના પટાંગણમાં સફેદ પ્રજા સૂટ ટાઈ પહેરીને લાલ વાઈન ધોળતી હતી. દસ હજાર હાથ હવામાં ઊચકાયેલા હતા.

જહોન નીચો વધ્યો. પત્નીના ગાલને ચુંઘવા માંડ્યો. સ્ની કેસરના સ્નિગ્ધ રજક્ષો પર ભ્રમર પોતાની મૂછો ફેરવે તેમ એ પત્નીના ઉપલા હોઠ પર પોતાનું નાક ધસવા માંડ્યો.

સામેથી કોઈ રિસ્પોન્સ ના મળ્યો. એણે કૉફીના કપ ટેબલલેંપવાળા ટેબલ પર મૂક્યા. બારીની જ્યાંન્ડ્રુ બંધ કરી. પછી નવા પરણીને આવેલા હતા ત્યારે કરતો હતો તેમ કરવાનું મન થયું. પછી રજાઈની બખોલમાં પત્નીની સોડમાં સરકી ગયો. એનો હાથ કોણીથી નેવું ડિગ્રી, કાટપૂછી વાળી, પત્નીના બ્રાના સ્ટ્રેપ તરફ ગયો.

"જહોન!" કહેતાં પત્નીએ પોતાનો હાથ જહોનના પંજા પર મૂક્યો. પછી સોફ્ટલી બોલી, "જહોન! આજે નહીં."

જહોન સ્થિર થઈ ગયો. પોતાનો નિષેધ હુકમ પતિને અકારો ના લાગે માટે એની પત્તી જ તરત બોલી—"ડૉ. વેસ્લી?" જહોન ચમક્ક્યો. ફોન હતો. તું બાદાર બંકાયાર્ડમાં હતો ત્યારે—"ડૉ. વેસ્લી?" જહોન ચમક્ક્યો.

"ડૉ. વેસ્લી... પોતે એમણે કહ્યું 'આઈ એમ સોરી હું ઇન્ફોર્મ યુ...'" પછી એ મોટેથી બોલી., "જહોન... મને બેઉ સ્તનનું કેન્સર છે...સ્પેડ ઔલ ઓવર!"

એક પળ વીતી. એક યુગ વીત્યો. પત્નીને સંભળાય કે ન સંભળાય તેમ બબ્લ્યુયો. "આઈ ન્યૂ ઈટ!! કાયમ કહું છું તે મારું માન... આપણું સુખ ત્યાં કોઈ ઉપર બેહું બેહું સ્કાન કરે છે!"

એ બેઠની ધાર ઉપર બેઠો. પત્નીના સરકી પહેલા વાળ કપાળેથી સરખા કર્યો.

"ત્યાં આકાશમાંથી કોઈએ એની ગિલોલથી મારું શકો઱ું ફોડી નાયું! આઈ શિક ગાડ ઈં કરાએ!!"

એમ કહી પોતાના હાથ પત્નીના વક્ષઃસ્થળે હળવેથી ફેરવવા માંડ્યો. એની હથેળી તળે હતા ઉપેક્ષિત, દગડિયા, ગોબાડિયા સ્તનો અને આંગળીના ટેરવાં નીચે સરકની બદામ જેવી ગાંધી.

એનાં લમણાંમાં પેટી તિંફીયો ચાલુ થઈ ગઈ. પોપ પોલ (નંબર ફ્લાશ્પો) ઊચે જરૂરે દેખાયો. એના કંપિયાવાવાળા હાથે એ નીચે ઊભેલી મેદનીને આશીર્વાદ આપતો હતો. નીચે મહાયોગાનમાં પેલા દસ હજાર હાથ, યાંત્રિક હલનયલનથી 'ચિઅર્સ' ધોખણા સાથે લાલઘૂમ વાઈન પીવા માંડ્યા. બાજુના ચર્ચમાં વ્યાસપીઠની પાછળ, સ્ટેઇન્ડ ગ્લાસની એક બારીની બાજુએ એક દાઢીવાળા પુરૂષનું તૈલચિત્ર હતું. એ દાઢીવાળો, પોતાની દાઢી પસુવારતો મલક્યો. એણે જરૂરની સામે જોઈ નજર હતાવી લીધી.

મનમાનીતી

Color of paradise

કિશોર રાવળ

ઈરાનમાં બનેલી આ એક સંવેદનશીલ વાર્તા ત્યાંના ગ્રામ્ય જીવનમાં એક ડોક્યુન્ટ કરાવે છે અને આપણાં ગામડાંઓની યાદ તાજી કરે છે. મનોહર ફોટોગ્રાફી, જરી જાય તેવું સંગીત અને અદાકારોનો બહુ જ વાસ્તવિક અભિનય અને એ ઉપરાંત સીધી સરળ વાર્તા દિલ હરી લે છે!

વાતનો સાર: શહેરની બાળકો માટેની અંધશાળામાં ઉનાળાની છુટી પડતાં બધા વિદ્યાર્થીઓ ઘરે જવા તલપાપડ હોય છે અને ક્યારે માબાપ આવીને તેમને ઘરે લઈ જાય તેની રાહ જોતાં હોય છે. મહમદ પણ બાપાના આવવાની રાહ જોતો હતો. ગામડામાં આંધળા છોકરાને બ્રેઇલથી વાંચતા-લખતાં શીખવાડવાની વ્યવસ્થા ન મળે એટલે મહમદને અહીં નિશાળમાં મૂકેલો. ગયા વર્ષ મહમદની મા ગુજરી ગયેલી એટલે ગામડે દાદીમા નાની બે બહેનોનું ધ્યાન રાખે. બાપ બિયારો અહીં તહીં મજૂરી કરી કુટુંબને પોષે. મહમદને મનમાં લીતિ હતી કે સૌને તે આડો આવે છે અને બાપાને આવતાં મોહું થયું એટલે મનનો કીડો જરા વધુ સળવળવા લાગ્યો.

બસમાં અને ઘોડા પર એમ બાપ-દીકરો ગામડે પહોંચે છે. ખેતરેથી ભારા લઈને આવતી નાની બહેનોનો ભાઈને આવકાર આપણાને ગળગળા કરી દે છે. એકબીજાનું હેત, તોકાનો અને દાદીમાના વહાલાનું સરસ આલેખન થયું છે. મહમદમાં થનગનાટ આવે છે. મહમદ વાંચતો લખતો થયો એટલે બ્રેઇલમાં લખેલી ચોપડીઓ મળે તો બીજા છોકરાંઓ સાથે તે ગામડાની નિશાળમાં ભાષી શકે એ સાબિત કરવા દાદીમા છોકરાને બહેનો સાથે નિશાળમાં મોકલે છે અને બાપાને વાંધો પડે છે. વાંધો શા માટે? એના મગજમાં એક નવી વહુ લાવવાનો વિચાર છે અને નવી વહુને માથે આંધળા દીકરાનો બોજ નાખતાં બપાને અચકાટ છે.

તેણે એક આંધળા સુથારને ત્યાં મહમદને સુથારી શીખવાની વ્યવસ્થા કરી હોય છે. દાદીમા મહમદને ઘરે જ રાખવા માગે છે. છોકરાને પટાવી બાપા તેને સુથાર પાસે લઈ જાય છે. આંધળો સુથાર મહમદને પાંખમાં લે છે અને સ્વર્ગના રંગો દૂષિત વિનાનાઓ પણ માશી શકે એવી શ્રદ્ધા જગાડે છે.

દાદીમાની કમાન છટકે છે અને ઘર છોરી ભાગી જતાં વરસાદમાં પળળે છે, માંદા પડે છે અને મૂત્યુ પામે છે. કન્યાવળા આને અશુલ સંકેત ગણી વિવાહ ફોક કરે છે. બાપા મહેમૂદને પાંછો લેવા જાય છે અને પાંછાં ફરતાં ઝંગાવતમાં ફસાય છે, પૂરમાં તશાય છે અને એમાંથી એકબીજાને ફરી સાંપે છે.

ઈરાનનું એલું સદ્ગ્રાંય કેલું કે બહુ ખરચા કર્યા વિના આવાં સારાં ચિત્રો બને છે, લોકો જુંગે છે, માણે છે અને પોષે છે!

Tuxedo Park by Janet Connant કન્ક રાવળ

આપણો ત્યાં એક કહેવત છે, "જ્યાં લક્ષ્યી અને સરસ્વતી વસે ત્યાં ત્યાં પરીયાંને પરીયાં હશે" અમેરિકામાં

આપણને આનું ઉત્તમ દૃષ્ટાંત ન્યૂયોર્ક પ્રાન્તના રહેવાસી આલ્કેડ લુભિસ (૧૮૮૭-૧૯૭૫)ની જીવનકથામાંથી મળે છે. વોલસ્ટ્રીટના રાજી અને એક ઉચ્ચ કક્ષાના ભૌતિક શાસ્ત્રી તરીકે તેમની ખ્યાતી થઈ. બીજાં વિશ્વયુદ્ધમાં રડાર અને સાઈફ્લોટ્રોનની શોધીમાં તેમનો આર્થિક અને વૈજ્ઞાનિક ફાળો અગત્યનો હતો. હિટલરની ઘાક દુનિયાભરમાં ફેલાઈ ગઈ હતી. ત્યારે મિત્રદેશોને રામાયણના બ્રહ્માસ્ત્ર જેવાં નવીન શસ્ત્રોની જરૂર હતી. સધ્યે નિરશા છવાયેલી હતી. જર્ભન વૈજ્ઞાનિકો અણુશરસ્ત્રો વિકસાવી શકે એવી સૌને ભીતિ હતી. તેવી વિકટની ઘરીએ અલ્કેડ લુભિસે અમેરિકી અણુશરસ્ત્રોનો વિકાસ ધપાવવામાં ઘણો ફાળો આખ્યો. વોલસ્ટ્રીટમાં કરોડો કમાઈ તેમાંથી નિવૃત્ત થઈ પોતાના પ્રિય વિષય ભૌતિક શાસ્ત્ર માટે એક કોટિની પ્રયોગશાળા પોતાના રહેઠાણમાં ઊભી કરી. આઈન્સ્ટાઇન, વર્નર હાઈઝનબર્ગ, એનિકે ફર્મી, નીલ્સ બ્લોર જેવા અનેક નોબેલ વિજેતાઓને ભેગાં થવાની એક જગ્ગા સર્જ. જેનેટ કોનાન્ટની લખેલી આ જીવન કથા આપણને ડો. વિકમ સારાભાઈની યાદ આપારે છે. વિગતોથી ભરપુર આ રોમાન્ચક કથા સૌને સ્પર્શી જાય તેવી છે.

લાઈફ મસ્ટ ગો ઓન! ચન્દ્રવદન ચી. મહેતા

(‘અખંડ આનંદ’ નવેમ્બર ૨૦૦૧માંથી
એમના સૌજન્યથી)

— અને એ પિરોજશાએ એક સાચા દોસ્ત તરીકે મને જાળવ્યા કર્યો. ‘વે-સાઈડ ઇન’માંથી પછી તો જમણ ઘરમાં થતાં. એમના ગ્રાણે છોકરા મોટા થયા, ઢેકાણે પડ્યા. વહુ ભલી, સાલસ ને નેક. તેને કેન્સરનો જીવલેણ રોગ થયો અને પિરોજશા શેડ પોતાની મહોરદારની જે ચાકરી કરી છે તે જોઈ અમે તો દંગ જ થઈ જતાં. અઠવાડિયે એક વાર તો અમે મળતાંજ. જમવામાં મારે માટે કોઈ ખાસ મનપસંદ વાની કરાવતા. ગ્રાણે છોકરાઓ મને પણાના મુરજ્બી તરીકે માનતા અને ‘પપાના દોસ્ત’ કહેતા.

એક પતેતીની સવારે રમણીક સુખદિયા અને હું કોલાબા પર એમને ઘેર ચડી ગયા. રમણીકને ફૂલનો બહુ શોખ, તે અમે બનેએ હાથમાં ગુલાબનો એક અછો ગુંજો પતેતી મુખારક કરવા લઈ લીધો હતો. નોકરે બારાણું ઊધાડ્યું અને અમને દિવાનખાનામાં બેસાડ્યા. નાના દીકરાને અમે મભમાની તબિયત પૂછી, તો કહે કે એ તો બે રોજ પર ગુજરી ગયાં! પિરોજશાને પગે આશ્રીએટિસ થયેલો. તે લાકડી લઈને આવ્યા. ‘આવોજ, આવોજ, ભલે પદ્ધાર્યા. અરે રૂસી, જોની સેઠ સગનના ફૂલ લાયાય, તે મભમાની સબી આગલ મૂકો તો. થેંક યૂ. જુઓની, એવણ તો ગીયા, પન મને કરી છાપામાં કે એમ લખી હોઢા કરવી ગમતી નહીંશું. આપરા આંગદના હાસે તો આવસે, અને નહીં તો નહીં. ઊઠમનાની પણ મેં તો જહેરખબર નથી આપી. ચાલો સું લેશો? ચા કે સરબત? લાઈફ મસ્ટ ગો ઓન.’

અમે પતેતી મુખારક કરીએ કે દિલાસો આપીએ? પણ અમારો આખો કોલ ક્ષણવારમાં પિરોજશાએ મટાડી દીધો. ત્યાર બાદ પણ હું તો અવારનવાર જતો જ. પણ થોડાં વર્ષો વીતી રહી, એના મોટા દીકરા રૂસીએ પણ, સવારના હું ગયો ત્યારે કહું કે, “તમે મલી ગીયા તેને ગીજે જ દિવસે પણ્યા તો સિધાવ્યા. ચાલો, ચા લેશો કે કોઝી?...લાઈફ મસ્ટ ગો ઓન...તમે આવતા રહેજો..”.

**મધુ રાયને એક ખુલ્લો પત્ર:
ચંદ્રેશ ઠાકોર (નોર્થવિલ, મીશીગન)**

પ્રિય મધુભાઈ:

રાહુલ શુક્લનો, તમારી બાણીપૂર્તિ નિમિતે તમને ઘરેલો, ગુલદસ્તો વાંચી મને સાવ સહજ એક પ્રકારનું ઓછાપણું આવી ગયું!! આમ તો રાહુલભાઈ લખે છે એ મુજબની તમારી ચંચળતા, ગમી જાય એવો ઠાવકાઈનો અભાવ, આત્માની જીવાની અને ગુલાબી, દિલ તોલાવી દે એવી વાક્ફણ્ટા, અને સાવ અણધાર્યું અહૃદાસ્ય ફૂટી નીકળે એવી તમારી રમૂજવાહી મેં પણ અનુભવી છે. તો પછી મારાં આ રોદશાં શેનાં એવો પ્રશ્ન તમે પૂછો તો નવાઈ નહીં.

કશોર રાવળ

ચાલો ચોખવટ કરું. યાદ છે ગયા સપ્ટેમ્બરમાં મેટ્રો ડિસ્ટ્રોઇટના ગુજરાતી સાહિત્યરસિકો સામે તમે ઉપસ્થિત થયા ત્યારે તમારી વાક્ષણ્યાને છૂટી કરવા કટેલા કાલાવાલા અમારી પાસે કરાવ્યા હતા? કોઈ ગ્રહણે તમને આવરી લીધા હતા કે શું? એ અમારી કંગનસીભી? કે પછી સાહિત્યના જીવા શિખરે તમારા સતતે ઉલા રહેવાની અમારી સામુહિક અશક્ષિત? કે પછી કંઈ ઓછું આવ્યું? મારા એક મિત્ર જેમને પણ તમારા રંગિલા વ્યક્તિત્વનો અને તમારી રમુજુ વાણીનો પૂરો પરિચય છે એમણે ટકોર કરી કે મધુભાઈ કરમાઈ ગયા કે શરમાઈ ગયા? કરમાઈ ગયા એવું કહેવાની ધૂષ્ટતા તો કેમ કરાય? કદાચ, સાઠ થયા એટલે બેશરમી છોડી ઔપચારિક શરમભાં ગોયું ખાઈ ગયા? અરે ભલા માણસ, સ્લીચમાં ભૂલમાં ભરફના એક-બે ટુકડા વધારે પરી જાય કે જીન અને ટેનીકમાં જીનનું પ્રમાણ તમારા સ્વાદ-અનુરૂપ ના રહ્યું તો યજમાનને કહેવાય! કે તમને જાતે બનાવેલી સ્વાદિષ્ટ દાળની ટેવ પરી છે એવી દાળ ના મળી? અને જો ઠાવકાઈ છોડી ચોખવટ કરી હોત તો મલબાર પેલેસની ટક્કર જીલી શકે એવી "જીરીપી" રેસ્ટોરંટ તો અહીં પણ છે, યાર!

ચાલો, આ તો બધું ઢોળાયેલું દુધ. ભવિષ્ય પર અમારી આશાઓ ટંગાવી રાખીશું! તમે તો પરમાણુ, અણુ, ત્રસરેણુ, ... વિગેરેમાં રચ્યાપચ્યા માણસ. એટલે, પ્રાયશિત્તનો તો તમને જાતે વિચાર માત્ર પણ આવે એવી અપેક્ષા અમે કેમ રાખી શકીએ? અમારે, ફરીથી, તમને આવકારવાની વ્યવસ્થા કરવી જ પડશે. (અને, પશાબેનની "જાટકષી" કરવા માટે તમારી વાક્ષણ્યા પર સેવણાઓ મૂકેલી તમારી લગભગ ફરી ધૂરી જાય એ માટે પશાબેનને પણ આમંત્રણ આપીશું!!). મને તો આ ઉભરે નહિ પણ અમારા "સાહિત્ય વર્તુણ" ના કો'ક જુવાનિયાઓને એવાં સપનાં ગલીપચ્ચી કરતાં હીય ખરાં કે જૈશર્યા રાય કે માધુરી દીક્ષિત એમની આંખોમાં આંખ પરોવી એમનામાં તહીન થઈ જાય! રાહુલભાઈના મંત્રબ્ર પ્રમાણે જૈશર્યા અને માધુરીને ભુલાવી દે એવી શર્દૂની શક્કિત અને જબાનના જીદુથી સજ્જ, તમે કાબેલ છો એની ખાત્રી એ જુવાનિયાઓને પણ તમે કરાવો દો!

એક જ આશા અમે રાખીએ છીએ કે અમારે બહુ ગુટિ અને વેદ અને લવ અને નિમિષ અને ક્ષણ અને કાષ્ઠ અને લઘૂ અને નાદિકા અને પ્રહર અને ડિવસોની રાહ નહીં જોવી પડે! ... તમારી પંચોતેરમી જન્મજયંતિ નિમિસે, રાહુલભાઈના ગુલદસ્તાથીએ ચી જાય એવી ઝૂલછાબ તમને બેટ કરવા માટેની તૈયારી માટે અમને તો સારો એવો સમય જોઈશે!!!

(મારો મમરો: ધાર્યુ કામ પાર પાડવાના ચાર માર્ગો વડવાઓ દેખાડી ગયા છે. સામ, દામ, દડ અને બેદ (સમજાવટ, પ્રલોભન, મહેષાં અને આસમાની-સુલ્તાની?)

સમજાવટ રૂપે રાહુલ શુફ્કલ, રજની શાહ અને નવી મિત્રતાની સીમાઓ ધ્યાનમાં રાખી અમે કહેતા રહીએ છીએ કે મધુ રાય, વહાલા મધુભાઈ, તમે લખો, કલમ બહુ કોરી રહી, તેના પર શાહીના ભાંગડા વળવા લાગ્યાં!

આજ પ્રલોભનરૂપે ચન્દ્રેશ ઠાકોર મધુ રાયના ધોરણસરનું ટોનિકિયું જિન કે ટુકડા સ્કોયની લાલચ અને ડિસ્ટ્રોઇટનું ભાવભીનું આમંત્રણ આપે છે.

દડ તરીકે થોડો મીઠો ઠપકો આપે છે એક સજ્જન બીજા સજ્જનિમિત્રને આપી શકે એવો. ડિસ્ટ્રોઇટના સાહિત્યરસિકોને આનંદ આપવાને બદલે તમારા ખરા વ્યક્તિત્વને કોથળીમાં બાંધી રાખ્યું, એ બદલ.

બાકી રહી આસમાની-સુલ્તાના. છે કોઈ તૈયાર એ બીંકું ઝડપવા? તો આપણો બેડો પાર.

કશોર રાવળ

પુસ્તકોના કીડાઓ માટે

અંગ્રેજીમાં ગુજરાતી સાહિત્ય

ફાન્સના એક ગામડામાં બેસીને કોઈ એક નવલકથા લખે, કોઈ પોતાની કાગળની ઝૂપીમાં ટટામી ઉપર બેસી પીછીથી હાઈકુઓ લખે, કોઈ ચિલીમાં વિતાવેલા બાળઘણની વાત લખે અને થોડા સમયમાં જગના બધા દેશોમાં પ્રભ્યાત થઈ જાય અને આપણા લેખકોની કૃતિઓના સારાં ભાષાંતરોની ખોટ દેખાય છે.

ભાષાંતરોમાં કરવામાં બે એક વસ્તુઓ આડી આવી છે.

એક તો 'આપણી સંસ્કૃત પદ્ધતિમના માણસો સમજ જ નહિ શકે એટલે પ્રયત્ન વર્થ છે' એવી એક માન્યતા. એ તો હલ કરવી જ

રહી. અને ભવે આપણી સંસ્કૃતિ સંપૂર્ણ રીતે નહિ પણ થોડા ઘણા અંશે પણ સમજવી શકીએ તો ફાયદો જ છે.

બીજું અંગ્રેજમાં (કે કોઈ પણ બીજું ભાષામાં) અનુવાદ કરતી વખતે લૂસિડિટી, પ્રવાહ, લય જાળવવાની જરૂર. અંગ્રેજમાં અનુવાદ કરતી વખતે આજના વપરાશના અંગ્રેજમાં લખાય, ખાલી આપણી સંસ્કૃતિ, આપણી જીવન સરણી, સંવાદોની છાંઠ પૂરતાં જ આપણા ભાષાપ્રયોગો વપરાય એ જરૂરી છે. શબ્દાનુવાદ કરતાં ભાવાનુવાદ ઉપર ભાર જરૂરી છે.

આવાં ભાષાંતરો મળતાં થાય એટલે કનૈયાલાલ મુનશી, રમણલાલ દેસાઈ, પણલાલ પટેલ, જવેરયંદ મેધાણી જગમાં જાણીતા થાય. જગતના સાહિત્યકારોમાં એમનાં નામ જળહળવા લાગે.

અશોક મેધાણીએ આ દિશામાં પગલાં માંડતા બે અનુવાદો પીરસી આપણી સામે સરસ દૂસટાંત રજૂ કરે છે. એક 'સંત દેવીદાસ' અને બીજું 'પ્રોમિસ હેન્ડ'. બને જવેરયંદ મેધાણીના પુસ્તકોના અનુવાદો છે. 'સન્ટ દેવિદાસ' જે જમાનામાં રક્તપાપીતીયા તરફ લોકો ધૃષ્ણાણી જોતા અને તિરસ્કાર કરી સમાજમાંથી ફેંકી દેતા, જ્યારે તેમના દેવો પણ તેમનો ભોગ સ્વીકારતા શરમાતા નહોતા ત્યારે અસીમ કરુણાથી અને પ્રેમથી એવા રોગીઓનો સુશ્વભા કરતા દેવિદાસની વાત છે. 'પ્રોમિસ હેન્ડ' મારી ખુલ્લ પ્રિય નવલકથા 'વેવિશાળ'નો અનુવાદ છે. નાનપણમાં વેવિશાળ થઈ ગયું હોય તે પરથી એક કન્યા પોતાના ભાવિ પતિ વિષેના કેવાં કોડમાં રાચતી હોય તેનું સુંદર આલેખન છે. ગરીબ ઘરનો છોકરો અને લક્ષીજ નવા નવા પ્રસન્ન થયા હોય તેવા તેના સાસરાંમાં સુખલાલની ગરીબી કાંટાસમ ખૂંચે છે. તેની સાથેનો સંબંધ તોડી દીકરીને એક પૈસાદાર સાથે પરણવાવાનો પેંતરો ઘડાય છે. એ જમાનાની મર્યાદાઓમાં રહી અને સજીવીલી આ અનુપમ પ્રેમકથા તમારા અંગ્રેજ જ બોલતાં, લખતા, વાંચતા બાળકોને કે તમારા ગુજરાતીન હોય તેવા મિત્રોને આપવા માટે અનુપમ ભેટ છે.

વાચન ૨૦૦૨

૨૦૦૨ની સાલ દરમિયાન ગુજરાતીમાં બહાર પડેલાં સાતસો પ્રકાશનોમાંથી કાળજીથી ચૂંટેલાં સાતસો જેટલાં પુસ્તકોની વિષયવાર સૂચિ 'વાચન ૨૦૦૨' નામે પ્રગટ થઈ છે. પુસ્તકોની પંસંદગીમાં ઉપયોગી થાય તેવી આ શૂચિ તેના પ્રકાશકને આ સરનામે લખીને મળવી શકાશે.

પ્રસાર, ૧૯૯૮
આતાભાઈ એવન્યુ
ભાવનગર ૩૬૪૦૦૨

ઈમેઇલ prasarsad1@sancharnet.in

લેખકોને એક ભાવભીનું આમંત્રણ

'નવનીત સમર્પણ'ના તંત્રી દીપક દોશી એક આમંત્રણ મોકલે છે.

પ્રિય સ્વજન,
સંચાર સેવા, પ્રસારમાધ્યમો અને ઝડપી પરિવહન વ્યવસ્થાને લીધે વિશ્વ નિશદીન
નાનું થતું ગણું. પ્રજા ભૌગોલિક રીતે વિકેન્દ્રિત થતી ગઈ. તેમ છતાં મૂળ વતન
સાથેનો એક વિશીષ નાતો હજુ અકંબંધ જોવા મળે છે. માનવીય સંબંધોની જેમ એમાં
દૃષ્ટિ આપ-દે ભવે નથી પણ રહસ્યમય પ્રાકૃતિક હેંચાણ અવશ્ય છે.
'નવનીત-સમર્પણ' દ્વારા આ રહસ્યને સ્પર્શવાનો એક ઉપકમ આકારાયો છે: 'વતનને
પત્ર' દૃપે.

વતન સાથે જોડાયેલી એવી કોઈ ઘટના, ભાવના, વેદના, લાગણી કે સંબંધ,
સંગીત, સુગંધ, વાનગાળી, વસ્તુ, સ્થળ, સ્થાપત્ય, વાચ, તળાવ, નાદી, વૃક્ષ, દરિયો,
હુંગર, પશુ, પક્ષી, પહેરવેશ... જેની સ્મૃતિ કે જુરાપો આટલાં વર્ષે પણ અકબંધ છે.
સુખરૂપ ચાલતા સંસારમાં આ વાત યાદ આવતાં કાળનો એક કટકો એના મય થઈ
જાય છે. જે વાત મનમાં અનેક વાર તોળાઈ છે પણ કહેવાઈ નથી, એ વાત 'નવનીત
સમર્પણ'ને લખી મોકલવા આમંત્રણ છે.
કુશળ હશો.

સ્નેહાદીન
દીપક દોશી

તેમનો સંપર્ક સાધવા નીચેના સરનામે લખશો.

Deepak Doshi
'Navaneet-Samarpan'
Bharatiya Vidya Bhavan
Kulpati K. M MunashI Marg
Chowpatty
Mumbai 400 007
India

**વાચનની વૃત્તિ કેળવવી પડે છે
પુરુષોત્તમ ભાવળંકર**

વાચનથી આપણને અનેક વિચારબિંદુઓ મળે છે, આપણી માહિતી વધે છે; જીવન વિશેની આપણી સમજણને
વાચન વધારે છે. જીવનની વિવિધ સમસ્યાઓ કેવી રીતે ઉકેલી શકાય છે, એ વિશેનું અનુભવામૃત આપણે વાચન દ્વારા પામીએ
છીએ. વાચનની વૃત્તિ એ દરેક માણસની કુદરતી પ્રક્રિયા નથી; એને કેળવવી પડે છે. આ બાબત અભ્યાસની છે, પ્રયત્નપૂર્વક
કરતા રહેવાના વ્યવહારની છે. વાચનની ટેવ નાનપણથી પડવી જોઈએ.

મા-બાપોએ અને શિક્ષકોએ તે પાડવી જોઈએ.

અઠળક વાચનસામગ્રી નજર સામે આપે ત્યારે જે કાંઈ જોયું તે બધું વાંચ્યું - એવું નહીં ચાલે. વિસ્તૃત સામગ્રીમાંથી
કામનું, આહુલાદનું અને પ્રેરણાપાન માટેનું વાચન શોધી કાઢતાં આપણે શીખવાનું છે. જેમજેમ આપણું વાચન વધતું જાય
તેમને શુંશું અવશ્ય વાંચવા જેવું છે અને શુંશું ન વાંચવા જેવું છે તેની આપણને ખબર પડવા લાગે છે. કેવળ બહુ વાંચી ના-
ખવાથી જ કોઈનું કલ્યાણ થયું નથી. વાચન આત્મસાત્ થાય તે પણ અગત્યનું છે. જે જે વાંચ્યું તેમાંથી કયું ગ્રહણ કરવા લાયક
છે, એ નક્કી કરતાં શીખવાનું છે.

થોડા સમયમાં વધુ વાંચી લેવાની ટેવ ધીરે ધીરે અને કષ્ટપૂર્વક પણ પાડવી જોઈએ. ઝડપથી વાંચતું એટલે ગબડાવતું,
એમ નહીં. નજર સરસાડા ફેર્વટા આવડતું જોઈએ, તેમ તેને યોગ્ય મુદ્રા પર રોકતા પણ આવડતું જોઈએ. વાંચતાં વાંચતાં
કયું તરત ભૂલી જવા જેવું છે એની પણ સૂજ કેળવવાની છે.

સરસ પુસ્તકો વસાવતાં રહેવું અને વાંચતા રહેવું, એ દરેક સંસ્કારી સ્ત્રી-પુરુષોનો આજીવન છંડ બની રહો!

	વાનગી પુડલા કોકિલા રાવળ
---	--

સામગ્રીઓ

કમ પ્રમાણ માપ સામગ્રી

- ૧ ૨ કપ ચાંદાનો લોટ
- ૨ ૧/૨ ચમચી અજમો
- ૩ ૨ ચમચા ઘઉનો લોટ
- ૪ ૧ ચમચી ભીઠું
- ૫ ૧/૪ ચમચી હળદર
- ૬ ૧/૮ ચમચી હિંગ
- ૭ ૧/૨ ચમચી લાલ મરચું
- ૮ ૧/૨ કાંદો-બારીક સમારેલો
- ૯ ૧ ચમચી સાકર
- ૧૦ ૧ લીલું મરચું જીણું કાપેલું
- ૧૧ ૨ ચમચા કોથમીર
- ૧૨ ૨ ચમચા દહી
- ૧૩ ૧ ૧/૪ કપ પાણી
- ૧૪ ૧/૪ ચમચી ફૂટસોલ્ટ કે બેકિંગ સોડા

રીત

૧ પહેલા લોટમાં બધી વસ્તુ, પાણી અને સોડા સિવાયની, નાખી સરખી રીતે ભેણવો. પછી પાણી નાખી ખીંચું તૈયાર કરો. એકાદ કલાક ખીરાને ઢાંચીને મૂકી રાખો.

૨ પુડલા બનાવવાનું શરૂ કરો તે પહેલાં ફૂટસોલ્ટ અથવા બેકિંગ સોડા નાખો. ફૂટસોલ્ટથી પોચા થશો, બેકિંગ સોડાથી કડક.

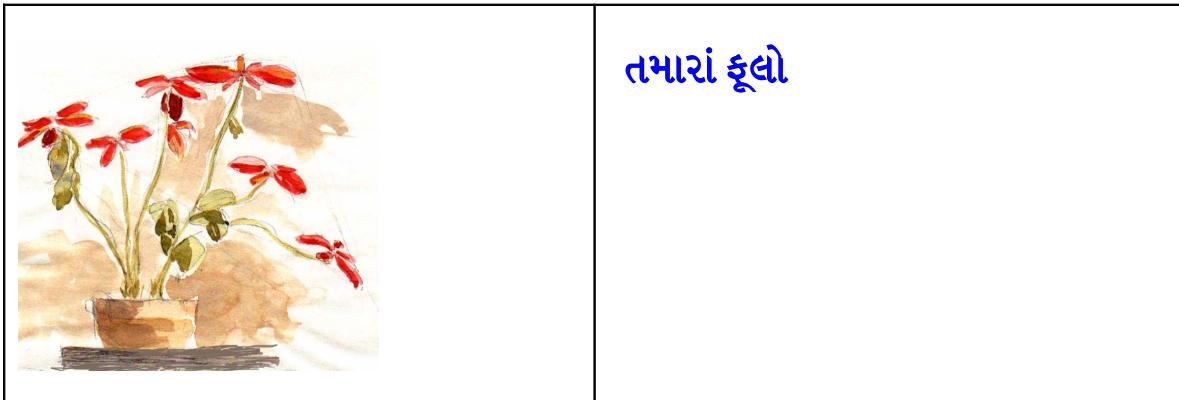
૩ પુડલા માટે નોન-સિટ્ક પાન ('નિર્બિપ તવો') વાપરો. એક બાજુ એક વાટકામાં પાણી તૈયાર રાખો અને સાથે નાનો કપડાનો કટકો અથવા ચોવડો પેપર ટોવેલ એક સરખું પાથરવા માટે તૈયાર રાખો.

૪ દરેક પુડલો પુડલો પાથરો ત્યારે મધ્યમ તાપ હોવો જરૂરી છે. પુડલો પાથરતાં પહેલાં અડધી ચમચી તેલ તવામાં લગાડવું. એક એક કરી બે કડછી જેટલું ખીંચું તવામાં પાથરો. એક કડછીથી બહારનું ગોળ બનાવો અને બીજીથી અંદરનું. ભીના કટકાથી એકસરખું પાથરો અને વચ્ચેના કાણાં બૂરી દી. પુડલો પથરાયા પછી તાપ વધારો. બાજુમાંથી પુડલાની ધાર ઉચ્કાઈ આવે.

એટલે પુડલો પલટી નાખો, ઉથલાબ્યા પછી બીજી બીજી અડવી ચમચી તેલ કિનારીથી ફરતું નાખવું. બીજો પુડલો પાથરતાં પહેલા તવો તપી ગયો હોય તો તવાને તાપ પરથી ખસેરી પછી પુડલો પાથરવો.

— ગરમાગરમ પુડલા ચટણી, ગોળકેરી અને ચા સાથે સારા લાગે છે.

તમારાં ફૂલો

વિશ્વદીપ બારડ (હુસ્ટન ટેક્સાસ)

માર્યાની વેબસાઇટમાં 'સિસોટીની જાત્રા' વાંચી ભાવનગરની જૂની યાદો, જૂના સ્મરાઝો મારા મનમાં રમવા લાગ્યા, ભાવનગરનું બાળપણ પાછું અમેરિકન ધરતી પર જાણે જૂમવા લાગ્યું. હું પોતે ભાવનગરમાં જન્મ્યો છું. તમે જે જે સ્થળોના વર્ણન કર્યા છે એ જગ્યા આ પગો ખૂંદી વખ્યા છે. પહેલું વર્ષ શામળદાસ કોલેજમાં કર્યું અને પછી અમદાવાદ અભ્યાસ કર્યો. ૧૯૭૮થી અહીં હુસ્ટનમાં છું.

Jayant Jhaveri (Kingston U.K)

I like the way you have described the article 'Varna Vyavastha ' in KESUDA issue 22, March 03. Regarding 'KUMAR' magazine, as you are the nephew of our great artist Shri Ravishankar Raval and founder of Kumar magazine, I am pleased to know that you have started Gujarati magazine in USA. (DHANYAWAD APU TETALA OCH-HA CHHE)Since 1942. I am regularly reading 'Kumar ' and from 1963 subscribed from Hong Kong and last two years in UK.(as retired) my hobby of photography is created from reading Kumar issue from 1942 to 1950.

Bhavin Raval

This is the first time I am writing to you on learning about you + Kesuda through Madhu Rai's article on Rediff website. About me. 100% Amdavadhi. Passed CA in 1989. Left India in 1990. Was in Middle East, Far East and Africa. Came to Australia in 2001. Have studied in Gujarati medium till SSC. Switched to English medium from 11th standard. Love reading Gujarati. Kakasaheb Kalelkar and C C Mehta ("Aaggadi") being my favourites. I rate Ashwinee Bhatt very highly for his narratives. I also try my hand in writing fiction - English essentially. Short stories. I must thank you for what you have achieved...

ઓમા વાજ

ખૂબ ખૂબ અભિનંદન !! સુન્દર ખજાનો કોષ્યુટર અને ઇન્ટરનેટ માધ્યમ દ્વારા વહેતો મૂક્યવ બદલ. પ્રતિદિન સદબહાર રહે અને નિર્મળ જરણાની જેમ વહેતો રહે, ફાલતો રહે !! આશા રાખીએ કેસૂઠો હવે જવેરચન્ડ મેઘાણી, મકરન્દભઈ અને કુન્દનિકાબેન,

વખબેન વિગેરેના લેખો લઈ આવે. આભાર આપની અંદર એક જાંખી કરાવવા બદલ.

NehA ozA (Amdavad)

I really enjoyed, the content of this site, and one more time I realized that 1st generation Indian, away from India are more Indian then people living in India (this may be true for all over the world) may be because subconsciously they fear that they will loose their root. That may be the reason, I haven't left India, in spite of getting several time opportunities

"Kesuda" name it self is very appealing. You would not have seen any "Palash" tree full of "Kesuda" with straight trunks, it's always in a dancing positions, like a sculpture. If you can find some time I would like to know more about the history of "Kesuda". (No problem. Look up the first issue of Kesuda under 'Archive' and read mAro mamaro'. As for the fear of loosing one's roots, I do not think I have, not consciously but I have not given that much thought. I may now. Kishor Raval)

Sidhdharth Shah (Jesrey City NJ USA)

Today I visited "Kesuda" on internet. I spent 3 hours on site just looking at content reading various poems and looking at pictures. I have really happy that somebody away from home, away from Gujarat still bring all that so close to us.

I think subtle things which we could not appreciate back home suddenly bring a lot memories when we are far away from "Vatan".

It is a great job and I am still going through your archives. I have few requests for you for certain literature which left a big imprint on my mind during my childhood...
1) Jodakana 2) Ukhana 3) Coloring books for children that give 'Kudarati Dhrashyo', "gamda nu padar" where where you can see temple, bullockcart, tree, river, kuvo, paniyari etc. 4) The games we used to play like bhamarado, Gilli-danda, Lakhoti etc. Once again great job. Talk to you in near future.

સુચિ -૨૩

કલા	આ કોઈની વાત નોંધી	નરેન્દ્ર રાવળ	૧
	Stillife	કિશોર રાવળ	૨
	ઝંખના જાગે	જ્યંત જવેરી	૩
	નીંદરે ભરી, બેનીબાની આંખડી....	જ્યંત જવેરી	૪
કવિતા	શબ્દરીનાં બોર	કોકિલા રાવળ	૪
	ગાજલ	અશરફ ઉભાવાલા	૫
	શુષ્ણ લાંબા મારગે	રસિક મેઘાણી	૬
	કિરોકુણ કાગળ	મુકેશ જોખી	૬
	ઈશુ	મદનકુમાર અંજારિયા	૭

		'ખાબ'	
	વિદ્યાય	પ્રથ્રલાદ પારેખ	૮
	તમને ફૂલ દીધાનું યાદ	રમેશ પારેખ	૮
	રોહટાંગના પર્વતોમાં	ભરત શાહ	૧૦
	સૈનિકનું કુઠંબ	ચન્દ્રેશ ઠાકોર	૧૨
	તેજપુંજ	રાધિકા વૈશ્રવ	૧૨
	પૂનમ પલાણીએ	જ્યોતિ ગાંધી	૧૩
	શૈત પરછાઈ	કનક રાવળ	૧૩
	કારખાનાનું પર્યટન	વિરાસ્ક કાપડિયા	૧૪
	એક રમત છે	રજની પરીખ	૧૬
મારો મમરો	અણભોલ ઘરી	કિશોર રાવળ	૧૭
વાર્તા	ઉપાર્યર લાઉંજ	હર્નિશ જાની	૧૯
	ગિલોલ	રજની પી. શાહ	૨૦
મનમાનીતી	Color of paradise	કિશોર રાવળ	૨૨
	સુર	કિશોર રાવળ	૨૨
	Tuxedo Park by Janet Con-nant	કનક રાવળ	
ભજિયા	લાઈફ મસ્ટ ગો ઓન!	ચન્દ્રવદન ચી. મહેતા	૨૩
	મધુ રાયને એક ખુલ્લો પત્રઃ	ચંદ્રેશ ઠાકોર	૨૩
	પુસ્તકોના કિડાઓ માટે	કાન્તિ મેપાણી	૨૪
	વાચનની વૃત્તિ કેળવવી પડે છે	પુરુષોત્તમ માવળંકર	૨૪
	સિનેમાના શોખીનો માટે		૨૬
વાનગી	પુડલા	કોકિલા રાવળ	૨૭
વાચકો			૨૮